

*Лісун О. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаського державного технологічного університету**Советна А. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Черкаського державного технологічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ПОРТРЕТНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ПЕРСОНАЖІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ТРУМЕНА КАПОТЕ «ІНШІ ГОЛОСИ, ІНШІ КІМНАТИ»)

Анотація. Статтю присвячено особливостям відтворення портретних характеристик персонажів в українському художньому перекладі (на матеріалі твору Трумена Капоте «Інші голоси, інші кімнати»). Описано критерії художнього тексту, стилістичні особливості художнього перекладу та проблеми перекладу художніх текстів. Для художнього тексту характерні наявність різноманітної лексики, вживання емоційно-експресивної лексики, запровадження авторських новотворів, введення до творів зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних складників та жаргонізмів, поширене застосування дієслівних форм, широке вживання речень різноманітних типів та використання великої кількості стилістичних фігур. Художній або літературний переклад є об'єктом дослідження багатьох вчених протягом кількох десятиліть. Лінгвісти та літературознавці встигли добре дослідити художній текст та виокремили його певні особливості. Серед особливостей художнього тексту названо образність, поетичний опис подій у прозових і драматичних творах, естетика мовлення, експресія та інтенсивність вираження, зображувальність за допомогою тропів. Є величезна кількість тлумачень поняття «переклад», проте всі вони пояснюють переклад як перетворення тексту однієї мови іншою за допомогою використання певних мовних прийомів. З цього визначення формулюється визначення художнього перекладу, до пояснення якого додається, що це творча діяльність. Перекладач має фокусувати увагу не лише на лексиці, яку він бачить перед собою, перекладати її потрібним чином, зазначаючи всі особливості героїв, їхні специфічні образи та мовлення, але має зрозуміти прихований сенс слів, те, що автор хоче сказати поза рядками. Саме для такого відображення тексту, за словами мовознавців, перекладачу необхідно застосовувати творчість та креативність у своїй роботі, адже лише теоретичних знань буде замало, аби вийшов справжній оригінальний текст. Було розглянуто сучасні труднощі перекладу портретних описів, які здебільшого базуються на проблемі підбору еквівалентної лексики, що не завжди влучно відображає сказане автором в оригіналі твору. Зроблена спроба класифікації прикладів описів із твору за критеріями та типологіями сучасного мовознавства.

Ключові слова: художній переклад, портретні описи, стилістичні особливості, портретні характеристики, еквівалентна лексика.

Постановка проблеми. Сучасний світ стрімко розвивається, з'являються нові засоби та методи спілкування. Людям стає дедалі легше спілкуватися один з одним по всьому світу. Однією з небагатьох проблем залишається мова, точніше розуміння іноземної мови як у спілкуванні, так і у процесі пізнання різної інформації, читанні літератури. Нам добре відомі засоби, які допомагають у спілкуванні іноземною мовою – словники, онлайн-перекладачі, різноманітні програми-перекладачі. Проте вони не завжди можуть виконати переклад у такому вигляді чи форматі, який задовольнить користувача. Саме тому роль перекладача, який може не лише підібрати еквівалентну лексику для перекладу, але й виконати переклад у потрібному стилі, форматі, сенсі, є нині дуже важливою. Звичайно, в розмовній повсякденній мові рідко хто звертається до перекладача, але якщо людина потребує професійного перекладу наукового, художнього чи публіцистичного тексту, вона звернеться до фахівця, який розуміється на цьому. Актуальність статті полягає у відкритті нових граней перекладу портретних характеристик персонажів, розкритті індивідуальності автора Трумена Капоте та необхідності розкриття проблеми перекладу художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художній переклад є об'єктом дослідження багатьох вчених протягом кількох десятиліть. Багато вчених, таких як Л.С. Бархударов, В.В. Виноградов, В.С. Колесникова, В.Н. Комісаров, І.С. Алексєєва, В.В. Коптілов, А.В. Федоров, досліджували проблеми художнього перекладу. Вони також зосереджували увагу на тому, що перекладач має докладати творчі здібності під час перекладу, аби передати зміст тексту, усі необхідні стилістичні, жанрові та часові особливості.

Мета статті – розкриття особливостей відтворення портретних характеристик персонажів у творі Т. Капоте «Інші голоси, інші кімнати» та виокремлення типів портретних описів.

Виклад основного матеріалу. Лінгвісти та літературознавці встигли добре дослідити художній текст та виокремили його певні особливості. Серед особливостей художнього тексту є образність, поетичний опис подій у прозових і драматичних творах, естетика мовлення, експресія та інтенсивність вираження, зображувальність за допомогою тропів.

Є величезна кількість тлумачень поняття «переклад», проте всі вони пояснюють переклад як перетворення тексту однієї мови іншою за допомогою використання певних мовних прийомів. Із цього визначення формулюється визначення художнього перекладу, до пояснення якого додається, що це творча діяльність. У наш час є величезна кількість визначень поняття «переклад», наприклад, перекладач Д. Беллос вважає, що переклад «передбачає прийняту відповідність висловлювань однієї спільноти мовою іншої» [3, с. 24], а за словами Л.С. Бархударова, переклад – це «процес трансформації мовленнєвого утворення однієї мови в мовленнєве утворення іншої мови за умов збереження незмінного плану змісту, тобто значення» [1, с. 127].

Отже, художній переклад – це творчий процес перекодування тексту з мови оригіналу мовою перекладу з застосуванням певних мовних прийомів та відображенням авторських особливостей тексту. При цьому перекодуванні тексту перекладачеві необхідно пам'ятати про культурні та національні особливості автора, а також цільових читачів, аби не втратити зміст та оригінальність тексту, зумівши при цьому донести усе, що заклав творець у своєму тексті.

Проте, навіть якщо перекладач пам'ятає про особливості відтворення тексту, правила перекладу різноманітної лексики, він не зможе уникнути таких проблем перекладу, як співвідношення контексту автора і контексту перекладача, точність і вірність, збереження національного забарвлення, передача історичного колориту, а також рис літературного напрямку. Оскільки кожен літературний твір є особливим, він відображає різні часи, різні територіальні та національні ознаки, зазначає різноманітні характеристики персонажів, а перекладач не може скористатися універсальним способом для перекладу кожного тексту. Серед типів описів можна виокремити такі: одиничний, здвоєний, груповий, залежно від того, скількох осіб описують; портрет-оцінка, ситуація чи представлення, якщо ми хочемо оцінити персонажа, представити чи описати його в певній ситуації; динамічний чи статичний портрет, прослідковуючи його повторюваність та доповненість у тексті. До мовних прийомів можна зарахувати використання різноманітних синонімів, епітетів, порівнянь, метафор, фразеологізмів, соматичної та вестильної лексики. У нашому дослідженні більшою мірою були застосовані епітети, порівняння та соматична лексика, оскільки автор дуже широко і чітко описував зовнішність персонажів, а перекладач намагалась не пропускати зазначені прийоми.

Роман Т. Капоте «Інші голоси, інші кімнати» пронизаний різноманітними описами людей, будівель чи місцевості, майже кожна сторінка твору містить характеристику якоїсь особи чи речі з точки зору автора чи певного героя. Проте своє дослідження ми вирішили розпочати з головного героя, хлопчика Джоела, та прослідкувати, яких характеристик набуває його опис протягом усього твору. Проаналізувавши увесь текст роману, ми відразу можемо сказати, що з погляду структурного опису персонажів за кількістю осіб Трумен використовує одиничний опис персонажів, тобто описує кожного персонажа окремо, і лише в кількох описах частково застосовує здвоєний опис, де зазначає коротке порівняння з іншим героєм.

Розглянемо приклад першого опису головного героя та його переклад українською мовою:

He was too pretty, too delicate and fair-skinned; each of his features was shaped with a sensitive accuracy, and a girlish tenderness softened his eyes, which were brown and very large.

His brown hair, cut short, was streaked with pure yellow strands. A kind of tired, imploring expression masked his thin face, and there was unyouthful sag about his shoulders. He wore long, wrinkled white linen breeches, a limp blue shirt, the collar of which was open at the throat, and rather scuffed tan shoes [4, с. 8].

Він був занадто гарненьким і тендітним, із занадто білою шкірою. Кожну рису його обличчя наче навмисно виліпили з надмірною обачливістю, а великі карі очі дивилися по-дівоному ніжно. Серед коротко підстриженого темного волосся миготіли пасма кольору чистого золота. На виснаженому хлопчиковому обличчі застиг стомлений і майже благальний вираз, а плечі не по-дитячому зіщулилися. Малий був убраний у білі неprasовані бриджі, м'яку синю сорочку з розстібнутим комірцем і досить поширпані рудувато-коричневі черевики [2, с. 9].

У цьому фрагменті як автор, так і перекладач застосовують соматизми, вестизми та загальну характеристику для опису хлопчика. Вони не вказують його вік та стать, тобто кінезми, не описують його почуттів та внутрішній стан, але зазначають інформацію про його статуру, риси та вираз обличчя, одяг та взуття. Щодо структурно-семантичного опису, то портрет є: 1) ідеалізованим, тобто розглядається з точки зору існуючого у світі, автор відштовхується від ідеального; 2) динамічним, оскільки в подальшому опис змінюється та доповнюється залежно від ситуації; 3) деконцентрованим, тому що є розгорнутим, широко описує зовнішність персонажа; 4) зовнішнім, тому що описує лише зовнішні характеристики персонажа, без внутрішнього стану.

Також порівнюючи оригінал та переклад, ми бачимо, що перекладач застосувала в основному дослівний (прямий) переклад, тобто лексичні одиниці мови оригіналу передала відповідними за змістом українськими лексичними одиницями. А для перекладу речення: «*A kind of tired, imploring expression masked his thin face, and there was an unyouthful sag about his shoulders*» перекладач Є. Даскал застосувала трансформаційний переклад, де змінила порядок слів, та дослівне «провис над плечима» замінила фразою, яка є більш зрозумілою для читачів: «*а плечі не по-дитячому зіщулилися*».

У наступному розділі розповідається про те, як Джоел уже прибув до дому свого батька і прокинувся вранці та почав збиратися:

He dressed in the same clothes he'd worn the previous day: a blue shirt, and bedraggled linen trousers. He could not find his suitcase anywhere, and wondered whether he'd left it in the wagon [4, с. 46].

Джоел натяг на себе вчорашній одяг: синю сорочку й заляпані лляні штани. Валізу йому не вдалося знайти, і хлопчик подумав, чи не забув він її часом у вагоні [2, с. 44].

У цьому випадку використані лише вестизми та кінезизми, які описують одяг хлопчика та його внутрішні роздуми. Портрет залишається ідеалізованим та динамічним, але вже є концентрованим та змішаним, оскільки інформація описується коротко і додається невеликий роздум хлопчика, який додає інформацію про його внутрішній стан. Переклад був, знову ж таки, дослівним.

А от у третьому розділі, де Джоел сидів, слухаючи пісні подруги Зу, автор зосередився на описі його внутрішнього стану, його переживань:

Now here again he'd locked the door and thrown away the key: there was conspiracy abroad, even his father had a grudge against

him, even God. Somewhere along the line he'd been played a mean trick. Only he didn't know who or what to blame. He felt separated, without identity, a stone-boy mounted on the rotted stump; there was no connection linking himself and the waterfall of elderberry leaves cascading on the ground, or, rising beyond, the Landing's steep, intricate roof [4, с. 73].

Джоел знову зачинив двері до пам'яті й викинув ключ: усі проти нього змовилися, навіть батько на нього має зуб, навіть Бог. Хтось зіграв із ним злий жарт. Але Джоел не знав, кого чи що слід звинувачувати в цьому. Він почувався відрізнаним від усього світу, людиною без обличчя – кам'яним хлопчиком на трухлявому пні – ніщо не пов'язувало його з водоспадом бузинового листя, що летіло на землю, чи з крутим вигадливим дахом Ленгідга, який стримів угорі [2, с. 71].

В описі внутрішнього стану героя використовується багато слів-кінесизмів, оскільки автор пояснює його психологічне ставлення до ситуації, що склалась у його житті. Портрет пов'язаний із психологічним аналізом та є динамічним, оскільки його образ змінився і доповнився внутрішньо, деконцентрованим та психологічним, глибоко описано те, що його непокоїть у момент проведення своєрідної служби в «домашній» церкві Зу. Проте ми бачимо, що перекладачу важче працювати з таким описом, оскільки фразу «had a grudge against him» необхідно було переосмислити і передати поняття образи, але з використанням певного фразеологічного виразу, який був би притаманний нашому суспільству. Також перекладачка застосувала додавання у фразі «зачинив двері до пам'яті», оскільки у фразі «he'd locked the door» не зовсім зрозуміло, зачинив він у прямому чи переносному сенсі.

У наступному описі героя ми знову спостерігаємо внутрішню характеристику, де застосовується лише кінесична лексика, оскільки зовнішніх описів немає:

Joel was still puzzling over the tennis ball. He concluded, finally, that it would be best just to pretend as though it were the most commonplace thing in the world to have a tennis ball come rolling into your room out of nowhere. He wanted to laugh. Only it wasn't funny. He couldn't believe in the way things were turning out: the difference between this happening, and what he'd expected was too great. It was like paying your fare to see a wild-west show, and walking in on a silly romance picture instead. If that happened, he would feel cheated. And he felt cheated now [4, с. 88].

Джоел досі розмірковував про м'ячик. Уреши-решт він дійшов висновку, що краще вдатися, ніби це найзвичайніша річ на світі, коли до тебе в кімнату з нізвідки закочується тенісний м'ячик. Йому захотілося засміятися. Але це було не смішно. Він не міг повірити в те, що сталося – різниця між тим, що відбувалося, та його очікуваннями виявилася занадто значною. Ніби ти заплатив за квиток на фільм про Дикий Захід, а замість нього потрапив на романтичну дурню. Якби так сталося насправді, він би почувався ошуканим. Власне, так він зараз і почувався [2, с. 87].

За класифікаціями, зазначений портретний опис є динамічним, деконцентрованим та психологічним, який описує внутрішні, психологічні переживання героя. Проте переклад передано прямо, із використанням лише граматичних трансформацій, із метою кращого відображення тексту з порядком слів, який є більш милозвучним для української мови. Проте обидва зазначені описи внутрішніх переживань є менш інформативними та емоціональними, на відміну від тих, що опису-

вали зовнішність, крім того, за своїм структурно-семантичним описом вони є дуже схожими.

У шостому розділі подруга Зу змінює зачіску Джоела і ми маємо змогу прослідкувати за його зовнішніми та внутрішніми змінами:

The haircut was disfiguring, for it made him in silhouette resemble those idiots with huge world-globe heads, and now, because of Randolph's flattery, he was self-conscious about his looks. "It's awful," he said [4, с. 117].

Стрижка спотворила хлопчика. Завдяки Рендолфовим компліментам, він став перейматися своєю зовнішністю, а зараз його силует нагадував ідіотів із велетенськими, наче глобус, головами. «Огідно», – сказав він [2, с. 113].

Як бачимо, у цьому фрагменті Джоел став впевненішим у собі, тому міг сказати те, що йому не подобалося і непокоїло всередині, хоча зовні він міг мати інший вигляд. У цьому випадку застосовано соматичну та кінесичну лексику, а за класифікаціями ми можемо виділити портрет як гротескний, оскільки він є дещо дивним та незвичним, концентрованим, тому що описує лише зачіску героя, змішаним, тому що зазначається і внутрішній, і зовнішній стан героя. Щодо способу перекладу, то він є поєднанням дослівного та трансформаційного, оскільки перекладач змінює порядок речень та слів, хоча і передає лексику еквівалентною українською.

Joel, who had been routed out of bed and rushed away with such inconsiderate haste, he'd not had time in which to dress decently, was goosepimpled with cold, for he wore a thin T-shirt (turned inside out), and a pair of summer knickers with most of the buttons busted off the fly. At least he had on regular shoes, whereas Randolph wore only carpet slippers [4, с. 205].

Джоела висмикнули з ліжка і повезли геть поспіхом, а тепер його шкіра вкрилася сиротами, бо хлопчик одягнув лише футболку (та і ту навиворіт) і пару літніх панталонів, які роззубили майже всі гудзики на ширинці. Але він принаймні взув нормальні черевики, а в Рендолфа на ногах були самі пантофлі [2, с. 209].

Цей приклад є єдиним здвоєним описом, оскільки описує не лише головного героя, але і частково іншого персонажа. Також опис є ідеалізованим, деконцентрованим, зовнішнім та динамічним, оскільки оцінка героя відбувається з точки зору ідеального, описується лише зовнішній вигляд Джоела, який є широким у плані опису і доповнюється після попередньо зазначеного опису. Під час перекладу перекладач застосувала опущення, оскільки в перекладі немає частини "not had time in which to dress decently", де зазначається, що в хлопчика не було часу для одягання, а також граматичні трансформації, такі як заміна частини мови чи порядок слів, які є типовими для української мови.

Наступними ми представимо приклади відображення та перекладу портретних описів другорядних героїв, які, на нашу думку, найкраще відображають особливості перекладу описів та їх типи.

Joel whirled round to find a bandy-legged, little one-armed man glowering at him from the doorway of a barbershop; he seemed too sickly to be the owner of such a hard, deep voice. "Come here, kid," he commanded, jerking a thumb at his aproned chest [4, с. 22].

Джоел повернувся і побачив кривоногого невисокого чоловіка з однією рукою, що сердито глипав на нього, притулившись до одвірка перукарні. Він здавався занадто нікчемним, щоб бути власником такого грубого, низького голосу [2, с. 24].

У цьому прикладі ми бачимо опис, який є зовнішнім портретом, концентрованим і статичним, оскільки автор говорить про цього персонажа лише раз і коротко описує його зовнішність та голос, аби надати читачеві розуміння контингенту людей у районі, де знаходився головний герой.

Висновки. За метою опису портрети є портретами-представленнями, оскільки автор описує кожного нового персонажа твору; присутні портрети-оцінки, коли головний герой через певний час роздумує про вигляд його оточуючих; наявні портрети-ситуації, оскільки після першого представлення особи її образ доповнюється й описується уже в конкретній ситуації. За повторюваністю та наповненістю у тексті портретні описи є здебільшого динамічними та децентрованими, тому що доповнюються та повторюються протягом усього тексту для кожного героя. Статичними та концентрованими є описи лише другорядних та проміжних персонажів, які зустрічаються хлопчику в дорозі.

Подальше дослідження може бути спрямоване на аналіз та класифікацію лексичних та семантичних особливостей портретних описів, оскільки це питання є недослідженим, а описи цього роману є лексично та семантично наповненими та цікавими для подібного дослідження.

Література:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). Москва, 1975. 240 с.
2. Капоте Т. Інші голоси, інші кімнати / пер. з англ. Є. Даскал. Харків : Віват, 2017. 224 с.
3. Bellos D. Is That a Fish in Your Ear? The Amazing Adventure of Translation. London, 2011. 390 с.
4. Capote T. Other Voices, Other Rooms. London : Penguin Books Ltd, 2015. 77 с.

Lisun O., Sovietna A. The specificity of character portraits reproduction in Ukrainian literary translation (based on Truman Capote's novel "Other Voices, Other Rooms")

Summary. The article has been devoted to the description of features of reproduction of portrait characteristics in Ukrainian artistic translation (based on Truman Capote's

novel "Other Voices, Other Rooms"). The criteria of artistic text, stylistic features of artistic translation and problems of translation of artistic texts are described. The artistic text is characterized by the use of emotionally expressive vocabulary, the introduction of new terms like historicisms, archaisms, dialectisms, common components and jargon, widespread use of verb forms, wide use of verbal forms. The translation of literature has been the subject of research for many scholars over the decades. Linguists and literary critics have studied the text of art and have distinguished certain features of it. Among the features of the artistic text are poetic description of events in prose and dramatic works, aesthetics of speech, expression and intensity of expression. There are many interpretations of the concept of "translation", but they all describe translation as converting the text from one language to another by using certain linguistic techniques. The translator should focus not only on the vocabulary and translate it properly, but also understand the meaning of the text and to realize what the author really meant. Thus the translator needs to apply creativity in his work, because theoretical knowledge without true understanding of the text will be insufficient to produce a genuine original text. A portrait is a description of the external and internal characteristics of a person or creature, which includes a description of facial features, appearance, facial expressions, gestures, body position of the character, as well as his internal psychological experiences, thoughts about the world around him. In order to reflect all these features, the translator must use various types of descriptions, as well as linguistic stylistic techniques to enrich the text and make it interesting for the reader. Modern difficulties in translation of portrait characteristics have been considered, which in most cases are based on the problem of selecting an equivalent vocabulary that does not always accurately interprets what the author meant in the original work. An attempt to classify examples of descriptions in Truman Capote's novel "Other Voices, Other Rooms" has been made.

Key words: artistic translation, portrait descriptions, stylistic features, portrait characteristics, equivalent vocabulary.